

DEDE KORKUT KİTABI'NDAKİ ÜÇ KAHRAMANIN ADINI YENİDEN OKUMAK: BEGEL, BUSAT, İMRAN

Sadettin Özçelik

- *Dede Korkut Kitabı*'nın önce Dresden yazması (1815), daha sonra Vatikan (1950), yazması bulundu. Dede Korkut üzerindeki araştırmalar 2017 yılına kadar bu yazmalar üzerinden sürmüştür. Daha sonra Ankara (2017), Günbed (2019) ve Bursa (2022) yazmaları bulundu. Her yazmanın bulunuşu Türk dili ve edebiyatı ile ilgilenenler tarafından büyük heyecan ve ilgiyle karşılandı. Ayrıca 2017'de Ankara, 2019'da Günbed, 2022'de Bursa yazmalarının bulunuşu ile birlikte eldeki yazma sayısı beş yıl içinde ikiden beşe çıkmış oldu.

Arap harfli metinlerde ünlüler harflerin yanı sıra hareke ile de gösterilir. Ancak harekesiz olan metinlerde ünlülerin gösterilmemesi söz konusu olabilmektedir. Bu nedenle harekesiz metinlerin okunuşunda zaman zaman ünlüler bakımından sorunlar ortaya çıkabilmekte ve bilimsel tartışmalar söz konusu olabilmektedir. Dresden yazması harekesiz Vatikan yazması ise harekeli bir metindir. Harekesiz olan Dresden yazmasında gösterilmemiş olan ünlüler konusunda 2022 yılına kadar yalnızca Vatikan yazmasına bakılabiliyordu. Ayrıca Dresden yazmasında 12 hikâye, Vatikan yazmasında 6 hikâye geçer. Bu nedenle 2022 yılına kadar Dresden ve Vatikan yazmaları arasında karşılaştırma yapmak sadece 6 hikâye için mümkün olabiliyordu.¹ Ayrıca diğer 6 hikâyenin Vatikan yazmasında bulunmaması,² yazmadaki hikâyelerin daha kısa olması, metinde yer yer farklı kelime ve ibarelerin kullanılmış olması vb. nedenlerle ünlüler bakımından karşılaştırma veya kontrol yapmak her zaman mümkün değildi.

¹ Dirse Han Oğlu Boğaç Han, Salur Kazan'ın Evinin Yağmalandığı, Bay Böre Bey'in Oğlu Bamsı Beyrek, Kazan Bey Oğlu Uruz'un Tutsak Olduğu, Kazılık Koca Oğlu Yeg Yegenek, Taş Oğuz İç Oğuz'a Asi Olduğu.

² Duha Koca Oğlu Deli Dumrul, Kanlı Koca Oğlu Kan Turalı, Basat'ın Tepegöz'ü Öldürdüğü, Begil Oğlu Emren'in Boyu, Öşün Koca Oğlu Segrek Boyu, Salur Kazan'ın Tutsak olup Oğlu Uruz'un Kurtardığı.

Nitekim Dresden yazmasında yedinci hikâyenin başkahramanının adı başlangıçta *Beg Yegenek/Begler başı Yegenek* şeklinde okunmuştu. Ancak daha sonra Dresden, Vatikan, Günbed yazmaları ve *Topkapı Sarayı Oğuznamesi*'ndeki yazım şekillerinden hareketle bu okumanın yanlış olduğu yazılmıştır. Söz konusu özel adın *yég* 'seçkin' kelimesine dayandığı ve *Yég Yegenek/Yégler Başı Yegenek* şeklinde okunması gerektiği gösterilmiştir (bk. Özçelik, 2021: 96-97; 2024: 103-105). Ayrıca aynı kelime ile ilgili bir başka yanlışlık olarak birçok yerde *beg yigit(ler)* okunmuş olan tamlamanın *yég yigit(ler)* şeklinde olması gerektiği de yazılmıştır (bk. Özçelik, 2021: 94-96; 2024: 106-107).

Bursa yazmasının varlığı Dresden yazmasında yazılmamış ünlülerin okunuşu konusunda yeni bir fırsat sunmuştur. Artık ünlüleri yazılmamış olan kelimelerin hareke durumunu Bursa yazmasından takip etmek -eksik olan beş sayfa ve yazmanın yıpranmış bazı satırları dışında- bütün metin için mümkündür. Çünkü Bursa yazmasındaki hikâye sayısı Dresden yazması ile aynıdır.

İşte bu makalede Dresden yazmasında ünlülerin yazılmamış olması nedeniyle okunması gerektiği şekilden farklı okunmuş olan üç özel ad üzerinde durulmaktadır. Söz konusu özel adların okunması konusu üzerinde harekeli olan Bursa yazmasının kılavuzluğunda karşılaştırmalar yapılarak yeni okuma teklifleri sunulmaktadır.

D120a.6: Begil → Begel (<bek+el).

İlk olarak Dresden ve Bursa yazmasındaki 9. hikâye başkahramanı *İmran*'ın babasının adı üzerinde durmak istiyoruz. *İmran*'ın babasının adı D120a.6'da

 şeklinde yazılmıştır. Dresden yazmasında geçtiği diğer yerlerde de aynı şekilde yazılmış³ olan bu ad yazma üzerinde yapılmış olan çalışmalarda şimdiye kadar *Begil* (Ergin, 1958, 1971; Gökyay, 1973, 1995; Tezcan, 2001, Kaçalın 2006, 2017; Özçelik, 2005, 2016 (a), 2016 (b); 2022 (a), 2022 (b)) ve *Beg-il* (Tulum-Tulum, 2016) şeklinde okunmuştur.⁴ Ancak kanaatimce *İmran*'ın babasının adı *Begil* değil *Begel* şeklinde okunmalıdır. Okuma teklifimin gerekçeleri şöyledir:

³ D120a.6, 120b.2, 120b.3, 120b.5, 120b.10, 121a.3, 121a.4, 121a.6, 121a.7, 121b.8, 122a.7, 122a.9, 122a.11, 122a.13, 122b.11, 123a.7, 123a.12, 123b.2, 123b.5, 123b.8, 123b.9, 123b.10, 124a.8, 125a.5, 125a.12, 125a.13, 125b.1, 125b.1, 125b.3, 125b.3, 126b.2, 126b.4, 126b.4, 126b.5, 126b.5, 126b.6, 126b.6, 126b.6, 126b.6, 126b.7, 126b.9, 126b.10, 127a.1, 127a.2, 127a.5.

⁴ Kahramanın adı Dresden yazmasında iki yerde yanlış olarak *lâm* yerine *kef* ile () D119b.4, D120a.5) ve bir yerde *lâm* yerine *elif* ile () D123a.7) yazılmıştır. Ancak Bursa yazmasında (B185.1, 186.1, 191.4) bunların yazılışı *Begel* okunacak şekildedir.

1. Hikâye başkahramanı ve İmran'ın babası olan kişinin adı ilk geçtiği B185.1'de olduğu gibi hep **بجیل** (= Begel) okunacak şekilde yazılmıştır.⁵ Bu yazım şekli de söz konusu kahramanın adının *Begil* değil *Begel* (<bek+el) 'pekel' şeklinde okunup anlaşılması gerektiğini gösteriyor.

2. Nitekim Türkçede bunun anlamdaşı olan *Sertel* (<sert+el) de erkek adı olarak kullanılır (Aysan-Tuncay 1993: 310). Ayrıca Türkçede erkekler için *pek* sıfatı ile başlayan kişi adları da sıklıkla kullanılır: *Pekak, Pekal, Pekalp, Pekant, Pekbaş, Pekbay, Pekcan, Pekçetin, Pekdeğer, Pekdemir, Pekel, Peker, Pekergin, Pekgöz, Pekkan, Pekkoç, Pekkurt, Peköz, Peksan, Peksoy, Pekşen, Pektaş, Pektay, Pektürk, Pekün, Peküstün* (Aysan-Tuncay, 1993: 294-295).

3. Hikâyenin başında geçen şu satırlarda kahramanın yay kurup ok atmadan ve sadece yayı avın boğazına geçirerek geyik yakaladığı ve semizleri kestığı, zayıf olanların ise avda belli olsun diye kulağını dildiği anlatılır: “Üç yüz altmış altı alp ava binse, kanlu geyik üzerine yörüş olsa *Begel* ne yay kurardı, ne oğ atardı. Hemân yayı bileğinden çıkarurdu buğanuñ şıgınuñ boynına atardı, çeküp tuğururdu. Aruğ olsa kulağın dileridi, avda bellü olsun dëyü, ammâ semüz olsa boğazlarıdı.” (D120b.9-121a.1).

Bu cümlelerde geçen bilgiler kahramanın söz konusu yay ile avlanma hünerine uygun olarak kendisine *Begel* (<bek+el) adının verilmiş olduğunu düşündürüyor.

D108b.5, ...: Basat → Busat.

Şimdi de Dresden ile Bursa yazmasındaki 8. hikâyenin başkahramanının adı üzerinde durmak istiyoruz. Tepegöz'ü kendi kılıcıyla öldüren D108b.5'te **بساط** şeklinde yazılmış olan kahramanın adı eserdeki diğer yerlerde⁶ de aynı şekilde yazılmış ve Dresden yazması üzerine yapılmış çalışmalarda *Basat* olarak okunmuştur.⁷ Bu okuma şeklinde Tepegöz'ün öldürüldüğü boyda hikâyenin başkahramanı ile ilgili olarak at bastığı ve atın kanını içtiğini bilgi veren şu cümleler de etkili olmuş olabilir: “*Hanum, sazdan bir aşlan çıkar, it [gibi] ürür,*

⁵ B185.1, 185.13, 186.1, 186.8, 186.9, 186.10, 187.1, 187.5, 187.5, 187.8, 187.8, 188.8, 189.6, 189.8, 189.9, 189.11, 190.9, 191.4, 191.8, 191.11, 191.13, 192.2, 192.3, 192.4, 193.1, 194.8, 195.1, 195.2, 195.3, 195.3, 195.5, 195.5, 196.13, 197.1, 197.2, 197.2, 197.2, 197.3, 197.3, 197.3, 197.3, 197.4, 197.4, 197.4, 197.6, 197.6, 197.10, 197.11, 197.13, 200.6.

⁶ D109a.9, 110a.12, 112a.13, 112b.1, 112b.2, 112b.4, 112b.7, 112b.7, 113a.10, 114a.1, 114a.1, 114a.3, 114a.5, 114a.9, 114a.10, 114a.11, 114a.12, 114b.1, 114b.3, 114b.13, 115a.2, 115a.4, 115a.8, 115a.10, 115b.1, 115b.4, 115b.5, 115b.10, 115b.12, 115b.13, 116a.3, 116a.5, 116a.7, 116a.10, 116a.11, 116a.12, 116b.2, 116b.4, 116b.7, 116b.8, 116b.13, 117a.1, 117a.4, 117a.5, 117a.12, 117b.10, 118a.3, 118a.4, 118b.12, 119a.6, 119a.11, 119b.1, 151b.2, 151b.5.

⁷ Ergin 1958, 1971; Gökyay 1973, 1995; Tezcan 2001; Özçelik 2005, 2016a, 2016b; 2022a, 2022b; Kaçalın 2006, 2017; Tulum - Tulum 2016.

apul apul yörüşi âdem gibi; at başuban kan sômürür" (D108b.11-13). Ancak *Basat* okuyuşu için böylesi bir gerekçe bir halk etimolojisi örneği olmaktan öteye geçmez. Kanaatimce söz konusu başkahramanın adını *Busaṭ* şeklinde okumak gerekiyor. Bu okuma teklifimin gerekçeleri şöyledir:

1. Başkahramanın adı Bursa yazmasında 47 kez⁸ *Busaṭ*, okunacak şekilde yazılmıştır.⁹ Ayrıca kahramanın adı *Topkapı Sarayı Oğuznamesi* 43. satırda da *Busaṭ* okunacak şekildedir.

2. Hikâyede başkahramanın Oğuzların azılı düşmanı olan Tepegöz'ün başını kendi kılıcı ile keserek öldürdüğü anlatılır. Bu durum konumuz için dikkate değerdir. Çünkü kahramanın adının yaptığı kahramanlık ile ilgili olması Dede Korkut metinlerinin karakteristiğidir. *Tarama Sözlüğü* 3204'te *pusat* için "*Silah, zırh gibi harp için giyiniş kuşanılan şeyler*" şeklinde anlam verilmiştir. *Türkçe Sözlük*'te *pusat* için "2. *Silah, zırh vb. savaş aracı*" (2011, s. 1953a) anlamları geçer. *Derleme Sözlüğü* 3490'da ise *pusat* için '(I) asker' anlamı yer alır.

3. Nitekim Türk ad verme geleneğinde kılıç, ok, yay gibi silah adları erkek adlarında sıklıkla kullanılmıştır. Ad verme geleneğindeki bu durum okuma teklifimizi destekler: *Kılıç, Kılıçal Kılıçalp, Kılıçaslan, Kılıçbay, Kılıçel, Kılıçer, Kılıçhan, Kılınç; Okay, Okcan, Okdağ, Okdemir, Okergin, Okgüç, Okhan, Okkan, Oksal, Oktay, Oktuğ; Yayalp, Yaybörü, Yaybüke* (Aysan-Tuncay, 1993: 247; 277-278; 359).

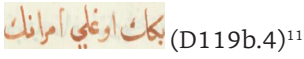
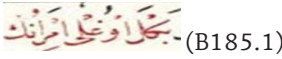
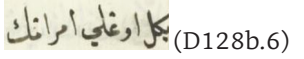

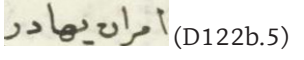
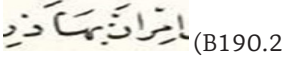
D119b.4: Emren → İmran.

Üçüncü olarak Dresden ve Bursa yazmasındaki 9. hikâyeye başkahramanın adı üzerinde durmak istiyoruz. Dresden yazmasındaki on iki hikâyeden altısı Vatikan yazmasında geçmez.¹⁰ Bu nedenle daha önce Dresden yazmasındaki altı hikâyede ünlülerin oku(n)ma şeklini Vatikan yazmasından karşılaştırmak mümkün değildi. Ancak şimdi Dresden yazmasının bütün metnini harekeli olan Bursa yazması ile karşılaştırıp ünlülerin metindeki durumunu görebiliriz. Aşağıdaki ilk iki sütunda 9. hikâyeye başkahramanın adının Dresden ve Bursa yazmasında yazım şekilleri ve geçtiği yerler verilmiştir:

⁸ B168.3, 170.2, 173.4, 173.4, 173.6, 173.7, 173.9, 174.7, 175.7, 175.7, 175.8, 175.13, 176.1, 176.2, 176.3, 176.4, 176.4, 176.6, 177.1, 177.2, 177.4, 177.7, 177.9, 177.12, 178.1, 178.2, 178.6, 178.8, 178.11, 178.12, 179.1, 179.3, 179.8, 179.11, 179.13, 180.1, 180.5, 180.9, 181.3, 181.13, 182.5, 182.6, 183.12, 184.8, 184.11, 234.10, 234.13.

⁹ Bu başkahramanın adı iki yerde *Basat* (B175/10, B178/7), bir yerde *Bisaṭ* (B179.5) okunacak şekilde yanlış harekelenmiştir.

¹⁰ Uruz'un Tutsak Olduğu, Deli Dumrul, Kan Turalı, Tepegöz, Begel Oğlu İmran, Öşün Koca Oğlu Segrek.

Dresden	Bursa	Okuma Teklifi
 (D119b.4) ¹¹	 (B185.1)	Begel oğlu İmran ı
 (D128b.6)	 (B200.6)	
 (D122b.5)	 (B190.2)	İmran Bahadır

Yukarıda iki yazmadaki yazım şekilleri gösterilmiş olan kişi adı Dresden yazması üzerinde yapılmış olan çalışmalarda hep *Emren* şeklinde okunmuştur (Ergin, 1958, 1971; Gökyay, 1973, 1995; Tezcan, 2001, Kaçalın, 2006, 2017; Özçelik, 2005, 2016 (a), 2016b; 2022 (a), 2022(b); Tulum-Tulum, 2016).

Ancak yukarıda görüldüğü gibi 9. hikâye başkahramanın adı Bursa yazmasında geçtiği üç yerde de *İmran* okunacak şekilde yazılmış ve harekelenmiştir. Ayrıca yine yukarıda görüldüğü gibi bu adın ikinci hecesi iki yazmada da hep *elif* li olarak yazılmıştır. İki yazmadaki bu yazım şekli de başkahramanın adının -yukarıda gösterildiği gibi- *İmran* okunması gerektiğini gösteriyor.

Kısaltmalar:

B: Dede Korkut, Bursa Yazması.

D: Dede Korkut, Dresden Yazması.

Kaynaklar

Aysan, A., Tuncay, S., *Türkiye'de Kadın-Erkek Adları Sözlüğü*, Doruk Yay., 1993.

Derleme Sözlüğü, C I-X, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1965-1979.

Ergin, M., *Dede Korkut Kitabı I (Giriş-Metin-Faksimile)*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1958.

Ergin, M., *Dede Korkut Kitabı II (İndeks-Gramer)*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1963.

Gökyay, O. Ş., *Dedem Korkudun Kitabı*, Millî Eğitim Basımevi, Ankara 1973.

Kaçalın, M. S., *Dedem Korkudun Kazan Bey Oğuz-Nâmesi*, Kitabevi, İstanbul 2006.

Kaçalın, M. S., *Oğuzların Diliyle Dedem Korkudun Kitabı*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2017.

Özçelik, S., *Dede Korkut -Dresden Nüshası- Giriş, Notlar (I)*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2016 (a)

Özçelik, S., *Dede Korkut -Dresden Nüshası- Metin, Dizin (II)*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2016 (b).

Özçelik, S., *Dede Korkut -Günbed Yazması- Kazan Bey Oğuznamesi*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2021.

¹¹ Yanlışlıkla *lâm* yerine *kef* ile yazılmıştır.

Özçelik, S., *Dede Korkut -Dresden Yazması- Giriş, Notlar (I)* (Gözden Geçirilmiş 2. Basım), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2022 (a).

Özçelik, S., *Dede Korkut -Dresden Yazması- Metin, Dizin (II)* (Gözden Geçirilmiş 2. Basım), Türk Dil Kurumu Yayınları, 2022 (b).

Özçelik, S., *Dede Korkut -Günbed Yazması- Kazan Bey Oğuznamesi* (Gözden Geçirilmiş 2. Basım), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2024.

Tarama Sözlüğü, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1977.

Tezcan, S., *Dede Korkut Oğuznâmeleri Üzerine Notlar*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2001.

Tezcan, S., Boeschoten, H., *Dede Korkut Oğuznâmeleri*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2001.

Tulum, M., Tulum M. M., *Dede Korkut, Oğuznameleri, Oğuz Beylerinin Hikâyeleri*, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara 2016.